

JOAQUÍN BALLESTER EN EL CONTEXT DEL CATOLICISME POLÍTIC VALENCIÀ: 1900-1936

Lluís Sevilla Parra

El Pare Ferris i
D. Joaquín Ballester
(El Fundador de
Fontilles, 1945)

Moltes vegades, la memòria col·lectiva dels ciutadans arriba fins on aplega la divulgació de la nostra història. Persones que en un passat, més o menys recent, han participat activament en els esdeveniments del seu temps, resten oblidades per les següents generacions. Des d'aquest punt de vista, l'estudi de la trajectòria vital d'un personatge com Joaquín Ballester Lloret implica la recuperació de la nostra memòria històrica. Aquest article pretén aproximar-se a una figura important en el panorama del catolicisme polític valencià, situant com a marc cronològic el període 1900-1936.¹ Fins aquest moment, les referències al nostre personatge, en la majoria dels casos, han tingut un caràcter hagiogràfic, sobretot les aparegudes al setmanari *Revista de Gandia* o a la revista *Fontilles*. Al llarg de la Segona República, el setmanari republicà de Gandia *El Momento* va destacar per tot el contrari, davant la lluita política que s'havia establert entre blasquistes i catòlics. El tractament més objectiu que s'ha fet de la figura de Ballester, encara que en el marc d'una investigació sobre el sindicalisme catòlic a la Safor durant el primer terç de segle, ha vingut donat per Samuel Garrido.² Esperem que estudis successius aporten més dades sobre la vida i la tasca realitzada per aquest propagandista catòlic, especialment del període que fa referència a la seua joventut.

Joaquín Ballester va nàixer a Tormos (La Marina Alta) el 14 de de desembre de 1865, on gaudia del dret honorífic de *Mayorazgo* i molt menut es va traslladar amb la seua família cap a Gandia. A la capital de la Safor, va estudiar al col·legi dels escolapis fins als deu anys i, posteriorment, a València,

1. Pel que fa a l'evolució del catolicisme polític valencià durant aquest període vegeu VALLS, Rafael: *El partit catòlic*, Universitat de València, València, 1993, p. 38-148.

2. GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic a la Safor, 1900-1936. Catolicisme social i polític en una comarca del País Valencià*, CEIC Alfons el Vell, Gandia, 1987.

va cursar el batxillerat en el que avui és l'institut Lluís Vives. A aquesta ciutat, el jove Ballester va completar la seua formació amb l'obtenció de la llicenciatura de dret. En finalitzar aquests estudis va tornar a Gandia. Durant els seus anys d'estudiant universitari va conèixer al Pare Antonio Vicent, que va destacar per la seua tasca de propagandista catòlic. Tal vegada, a partir de la seua col·laboració amb el jesuïta, Joaquín Ballester va iniciar una dilatada trajectòria dins del catolicisme social.³ Aquest "senyoret" de Tormos⁴ desenvolupà una destacada activitat en la creació d'entitats de caràcter confessional tant a la Marina Alta com a la Safor, on es va convertir en un exemple a seguir per als catòlics.

Des de principis de segle, Joaquín Ballester va participar a Gandia amb el P. Carlos Ferrís i altres propagandistes catòlics, en projectes vinculats al catolicisme social. D'aquesta actuació naixerien institucions com la Caixa d'Estalvis de Gandia, el Sanatori de Fontilles i altres societats catòliques. Des del punt de vista polític, Joaquín Ballester participaria el 1905 en la creació de la Lliga Catòlica. No seria fins a la Dictadura de Primo de Rivera, que Joaquín Ballester i els catòlics gandians tingueren l'oportunitat de participar en el govern municipal, arribant a ser Alcalde de Gandia, fins que unes maniobres dels representats de la "vella política" truncaren la seua trajectoria. Els catòlics valencians, com els de la resta d'Espanya, que des d'un principi havien mostrat un entusiasme pel colp d'Estat del general Primo de Rivera, a partir de 1927, començaren a allunyar-se del règim i a impulsar les seues organitzacions pròpies. La dreta catòlica valenciana, al març de 1930, va donar un pas important en crear la Dreta Regional Valenciana (DRV), partit en el que es va integrar Joaquín Ballester.⁵

La caiguda de la Monarquia i la proclamació de la Segona República va ser acceptada per la dreta catòlica valenciana, partint de la teoria de l'accidentalitat de les formes de govern. Progressivament, la DRV va anar ampliant la seua estructura com a partit a tot el País Valencià, creant comitès locals en la majoria de les localitats. En aquests anys de règim republicà, Joaquín Ballester veuria recompensada la seua tasca política amb la presentació com a candidat a diputat en les llistes de la DRV el 1933 i 1936. En juliol de 1936, Joaquín Ballester es va posar al costat de la insurrecció contra la República, com la gran majoria dels dirigents de la DRV.

Durant la guerra civil, Ballester va estar a Portugal i va tornar a Gandia al finalitzar la contesa bèlica. Una vegada instal·lat a la ciutat, es va reincorporar als càrrecs que tenia amb anterioritat a juliol de 1936, com a president de la Junta de Govern de la Caixa d'Estalvis de Gandia, fins que va ser absorbida per la Caixa d'Estalvis de València en 1945, i del Sanatori de Fontilles. En desembre de 1948, el Governador Civil de la província de València el condecorava amb la Gran Creu de Beneficència. La seua mort es va produir el dia 1 de març de 1951, als 85 anys, i està soterrat al costat de P. Carlos Ferrís a l'església del Sanatori de Fontilles.⁶ Des de la seua mort

3. Programa *Amb Vida*, dedicat a la figura de Joaquín Ballester. Emès el 23 de juny de 1999 a Gandia Televisió.

4. Teresa Ballester ha utilitzat els termes *amos i senyorets* per a fer referència a persones que estaven en un grau inferior al cacic. Aquest grup social gaudia d'un cert poder econòmic, tenia una clientela, però el seu poder polític i administratiu era molt més reduït que el del cacic. Pel que fa a aquesta qüestió vegeu BALLESTER, Teresa: *La Segona República a la Marina Alta*, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", Alacant, 1997, p. 32.

5. La DRV ha estat estudiada a VALLS, Rafael: *La Derecha Regional Valenciana: el catolicismo político valenciano (1930-1936)*, Alfons el Magnànim, València, 1992.

6. PERLES, Felipe: "En el 25 aniversario de la muerte de Don Joaquín Ballester", Fontilles, abril (1976).

fins als nostres dies, des de les files del catolicisme s'ha demanat la seua beatificació i amb aquesta finalitat es recopila documentació.

I. Una intensa activitat com a propagandista catòlic: 1900-1930.

La tornada dels jesuïtes a Gandia l'any 1889 constitueix una dada important per tal d'explicar l'ambient levític que, segons alguns visitants de la ciutat, existia al despertar del segle. El diari blasquista *El Pueblo* parlava d'una ciutat dominada pel clericalisme jesuític i a l'any 1913, el socialista Josep Bernabeu indicava que els treballadors del camp tan sols es veien superats en nombre pels rectors, les monges i els jesuïtes. Sembla que aquesta apreciació no havia variat l'any 1931, perquè des de Dénia es considerava que Gandia era "una tierra de beatos"⁷ Tot i que es podria pensar en una apreciació un tant exagerada de la realitat, la veritat és que la influència dels jesuïtes s'estenia pels diferents àmbits de la vida social de la ciutat.

A principis de segle, els enfrontaments entre anticlericals i catòlics van ser una constant a la societat gandiana. Els liberals fusionistes i els republicans combateren l'expansió de la influència catòlica a la ciutat. D'aquesta forma, aldarulls amb motiu de la inauguració de la secció local de l'Adoració Nocturna, intents de destrucció de les plaques del Cor de Jesús situades a les cases dels catòlics o les actuacions de l'alcalde Juan Boix, dirigides a prohibir manifestacions religioses com el rosari de l'aurora o el viacrucis, són clars exemples d'accions anticlericals. Per contra, els catòlics, en març de 1901, feren tot el possible per tal de boicotejar la representació de l'obra teatral *Electra*, de Benito Pérez Galdós. Els jesuïtes també desenvoluparen una campanya perquè els catòlics no anaren a comprar a les botigues que no tingueren a la façana una placa del Cor Jesús, la qual cosa implicava un boicot als botiguers que no es distingien pel seu catolicisme.⁸

Un d'aquests jesuïtes, el P. Carlos Ferrís, el qual havia col·laborat amb el P. Antonio Vicent en la tasca de creació d'entitats confessionals, va aglutinar al voltant d'ell un grup de persones amb la finalitat de desenvolupar diferents projectes de caràcter catòlic a la Safor. Noms com els de Joaquín Ballester, Eduardo Grustán o Tomás Terrades es repetiran al llarg del primer terç de segle quan parlem de les activitats realitzades pels propagandistes catòlics. Aquests, al començament de segle XX, consideraren la necessitat d'organitzar-se per tal de fer possible l'expansió del seu ideari, defensar els seus drets i els de l'Església Catòlica, així com lluitar front a l'hostilitat dels sectors anticlericals. D'aquesta forma, des del punt de vista econòmic crearen la Caixa d'Estalvis de Gandia; la necessitat d'un òrgan d'expressió explica l'existència de *Revista de Gandia*; pensant en aglutinar als treballadors sota un ideari catòlic i allunyar-los de les idees revolucionàries crearen la Unió Catòlica Gandiense; l'articulació dels catòlics als voltant d'un partit polític es va plasmar en la constitució de la Lliga Catòlica; l'amenaça a les

7. Per al comentari del diari *El Pueblo* vegeu REIG, Ramir: *Obrers i ciutadans: blasquisme i moviment obrer. València, 1898-1906*, Alfons el Magnànim, València, 1982, p. 237. Per a la referència a Josep Bernabeu vegeu *El Socialista*, 8-8-1913, que ha estat citada a FRASQUET, Eduard, SEVILLA, Lluís: "El moviment obrer en una conjuntura revolucionària: Gandia 1909-1923", Espai Obert, núm. 1 (1994), p. 92-99, en concret a la pàgina 93. La visió dels veïns de Dénia sobre la ciutat de Gandia es pot consultar a *Revista de Gandia*, 11-4-1931. (A partir d'ara en notes RG)

8. Les lluites entre anticlericals i catòlics a GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic...*, p. 60-62. Pel que fa a la campanya dels jesuïtes contra les botigues que no tingueren una placa del Cor de Jesús vegeu REIG, Ramir: *Obrers i ciutadans...*, p. 237.

comarques de La Marina Alta i de la Safor de la malaltia de la lepra, explicaria la seua actuació filantròpica davant aquest problema i la construcció de la Colònia-Sanatori Sant Francesc de Borja de Fontilles per a leprosos.

Joaquín Ballester va tenir un paper molt important en tots aquests projectes: es pot dir que pràcticament no existia cap actuació dels catòlics a la comarca en la que no estiguera implicat. Per tant, durant el primer terç de segle, Joaquín Ballester seria un referent per al catolicisme polític i social no a soles de les comarques de la Marina Alta o de la Safor, sinó també del País Valencià. Veurem breument alguns d'aquests projectes catòlics impulsats a principis de segle.

L'encíclica *Rerum Novarum* (1891) va plantejar la necessitat d'afavorir l'existència d'una societat més justa, en la que existira una harmonia entre els patrons i els obrers, que permetria una millora de les condicions de vida d'aquests últims. Aquesta situació es donaria sota la influència de l'Església i, en definitiva, implicava el desenvolupament d'allò que es va anomenar *catolicisme social*. En aquest context, hem de situar la creació per part dels catòlics de caixes d'estalvis, cooperatives, societats de socors mutus o sindicats. Aquestes entitats pretenien evitar la proletarització dels petits propietaris i facilitar la supervivència dels petits arrendataris, però també es perseguia situar aquest grup social sota les directrius de l'Església, allunyant-lo de les idees revolucionàries. En el cas de la Caixa d'Estalvis de Gandia, participaren en la seua creació, a iniciativa del P. Carlos Ferrís, elements destacats del catolicisme i també conservadors. Aquesta institució va començar a funcionar amb un capital de 13.500 pessetes, aportat pels fundadors. Entre les persones que col·laboraren en la seua creació ens trobem Joaquín Ballester, les seues germanes Maria i Francisca, el catòlic Pedro Lapeyre, els carlins Vicente Alcalá de Olmo i Luis García Guijarro o el líder conservador del districte Marqués de González de Quirós.⁹ La Caixa d'Estalvis de Gandia va estar inaugurada a l'abril de 1900 i molt prompte aquesta entitat tindrà el control del mercat de fertilitzants de la comarca, facilitant-ne la compra als petits llauradors amb uns préstecs que presentaven uns interessos molt més baixos que els dels prestadors. Joaquín Ballester i Ignacio Gros, abans de començar a funcionar aquesta institució, compraren pel seu compte adobs per a comprovar si el negoci era rendible. El resultat positiu va fer que aquestes persones cediren a la Caixa d'Estalvis, a preu de cost, la resta de la comanda que tenien.

Fins a 1905, aquesta institució va tenir com a president de la Junta de Govern al catòlic Pedro Lapeyre i entre els vocals trobem Joaquín Ballester, el qual també era secretari honorari i gratuït. L'harmonia entre catòlics i conservadors dins de l'entitat es va trencar a partir d'aquesta data, tot i coincidint amb la creació a la ciutat de la Lliga Catòlica. Els conservadors es feren amb el control i el nou president va ser Ignacio Gros. El 1902, un altre catòlic, Eduardo Grustán, nascut a Ondara (La Marina Alta), va

9. La llista de patrons de la Caixa d'Estalvis de Gandia a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Gandia. (A partir d'ara AHCG). Fons Sáenz de Juano, DE 3/20.

començar a treballar en la Caixa d'Estalvis a proposta de Joaquín Ballester. Tal vegada, la creació junt al jesuïta Antonio Vicent del Gremi de Llauradors de la seua localitat i, en definitiva, la tasca realitzada en el camp del catolicisme social influïren en la seua arribada a Gandia. Grustán va estar en l'ull de l'huracà de la lluita entre catòlics i conservadors al si de la institució, després d'haver realitzat una sèrie de treballs extraordinaris que no van estar retribuïts com ell pretenia. Malgrat que va estar recolzat per Pedro Lapeyre i Joaquín Ballester en les seues reivindicacions, no va aconseguir que la Junta de Govern li pagara allò que havia demanat. Al llarg de 1905, primer Eduard Grustán i després tant Pedro Lapeyre com Joaquín Ballester renunciaren als seus càrrecs dins de la institució. Els catòlics quedaren relegats del control de la Caixa d'Estalvis de Gandia fins a 1916, data en la que Tomás Terrades va estar elegit president de la Junta de Govern.

D'aquesta forma dues persones nascudes a la comarca veïna de la Marina Alta van desenvolupar un treball molt significatiu com a propagandistes catòlics en el conjunt de la comarca de la Safor, però sense perdre el contacte amb la seua comarca de naixement. Des d'un primer moment, la Caixa d'Estalvis de Gandia va ajudar a desenvolupar els distints projectes impulsats pel P. Antonio Vicent a la Marina Alta i va mantenir contactes amb els Gremis de Llauradors d'Ondara, Xàbia o Alcanalí i amb les Cooperatives de Consum de Murla i Benigembla. La Caixa d'Estalvis també va establir sucursals a Ondara el 1902, a petició del Gremi de Llauradors de la localitat, i a Pego el 1921.¹⁰

Ahora, que s'inaugurava la Caixa d'Estalvis de Gandia, apareixia el primer número del setmanari catòlic *Revista de Gandia*. Aquesta publicació, que va tenir una llarga existència, ja que va perdurar fins a 1936, des d'un principi va destacar per la defensa de la ideologia catòlica. Darrere de la seua creació, ens trobem, com no podia ser d'una altra manera, la figura del P. Carlos Ferrís. En aquest sentit, el diari *El Pueblo* va arribar a dir que els propietaris en l'ombra de la publicació eren els jesuïtes. Durant un temps, fins al número 22, *Revista de Gandia* va aparèixer amb un subtítol que feia referència a la publicació com a "...órgano de la Caja de ahorros y Socorros y Monte de Piedad" i no faltarien les acusacions de que la publicació pertanyia a la Caixa d'Estalvis. Pel que fa el contingut, es va caracteritzar per la difusió d'un pensament antiliberal, la utilització de la religió catòlica d'una forma partidista i la preocupació per temes de caràcter social, en la direcció manifestada per la *Rerum Novarum*.¹¹

La intensa activitat desenvolupada pels catòlics a principis de segle, des del punt de vista social, es va veure reflectida en la creació a les darreries de l'estiu de 1902 de la societat obrera Unió Catòlica Gandiense, la qual no es va constituir oficialment fins gener de 1905. Entre els impulsors d'aquesta societat ens trobem Joaquín Ballester, que va ocupar el càrrec de vice-president, i Eduardo Grustán, que era el secretari. A la Unió Catòlica

10. La història de la Caixa d'Estalvis de Gandia ha estat estudiada a ROCHE, Javier: *Una aproximación a la historia de la Caja de Ahorros y Socorros y Monte de Piedad de Gandia: 1900-1945*. Treball inèdit. Voldríem agrair l'autorització de l'autor per a consultar el seu treball. Una altra referència la podem trobar a GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic...* p. 63-65. Les relacions de la Caixa amb la Marina alta en les p. 64-65.

11. *Ibidem*, p. 65-67. Per a les característiques de la publicació i els seus col·laboradors consultar GARCIA, Gabriel: *Catàleg de la premsa comarcal: la Safor, (1880-1982)*, CEIC Alfons el Vell, Gandia, 1988, p. 69-82.

coexistien patrons i obrers, la qual cosa implicava el desenvolupament de la idea, plantejada pel catolicisme social, de fer el possible perquè aquests grups socials convisqueren en harmonia. Per tant, les reivindicacions laborals no serien un dels seus objectius.

Des de la Unió Catòlica es va afavorir la constitució de caixes de socors i de gremis. Així, al febrer de 1903 es va inaugurar una Caixa de Socors, que posteriorment va rebre el nom de Caixa de Crèdit Popular, legalitzada al mateix temps que Unió Catòlica. A principis de 1905, la junta directiva tenia com a president Pedro Lapeyre i com vice-president Joaquín Ballester. No hauríem d'oblidar que, com hem comentat anteriorment, a principis d'aquest any els catòlics són relegats del control de la Caixa d'Estalvis de Gandia i es podria parlar d'un intent de configurar una institució que desenvolupara els mateixos serveis que la Caixa d'Estalvis i que a més a més estiguera controlada pels catòlics. Però, la Caixa de Crèdit Popular no va poder competir amb l'altra entitat. La incansable tasca de Joaquín Ballester no finalitzava ací, ja que des de setembre de 1903 funcionava un Gremi de Llauradors que ell presidia i al novembre de 1903 es va crear una Cooperativa de Consum, de la qual també era president.¹²

El 1901, en el Congrés Catòlic Nacional celebrat a Santiago de Compostela es va plantejar la creació de les Lligues Catòliques. Era un intent de crear un partit catòlic, supeditat a les directrius de la jerarquia eclesial i que defensara els seus privilegis. A partir d'aquest moment, els catòlics disposaven d'una opció política vinculada als seus interessos i no haurien de continuar votant als conservadors com alternativa política menys roïna dins del sistema de la Restauració. La Lliga Catòlica va tenir un cert èxit a la ciutat de València i, paral·lelament al blasquisme, va aconseguir trencar el bipartidisme de conservadors i liberals.¹³ A Gandia, la Lliga Catòlica es va constituir en 1905 i era un intent, per part dels catòlics, de trencar amb la tutela exercida pel cacic conservador del districte, el Marqués de González de Quirós. Els conservadors, principals beneficiats del vot catòlic, van fer tot el possible per a evitar la seua creació a la ciutat. Com hem explicat abans, coincidint amb la creació de la Lliga Catòlica, en la Caixa d'Estalvis de Gandia es va trencar la convivència entre catòlics i conservadors, desplaçant al catòlic Pedro Lapeyre de la presidència de la Junta de Govern i, en definitiva, del control de la institució.

Al març de 1905, els catòlics van tenir l'oportunitat de veure quines eren les seues possibilitats electorals, ja que es celebraren les eleccions a diputats provincials. El candidat pel districte Gandia-Sueca va estar Adolfo Calatayud, el qual era el president del comitè encarregat de coordinar els treballs electorals. Al costat d'ell estaven Joaquín Ballester com a vicepresident, el no menys entusiasta propagandista catòlic Eduardo Grustán, que era secretari i com a vocals els coneguts Pedro Lapeyre i Tomás Terrades. Al juliol, la Lliga Catòlica disposava de comitès locals a diferents localitats de la co-

12. Sobre la creació de la Unió Catòlica Gandiense i les entitats impulsades des d'aquesta institució vegeu GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic...* p. 67-68.

13. La Lliga Catòlica a València ha estat estudiada a VALLS, Rafael: *El partit...* p. 38-55.

marca. L'oportunitat de trencar el bipartidisme turnista es va presentar en les eleccions municipals de maig de 1909, quan una coalició formada per catòlics i tradicionalistes es disposava a participar en la contesa electoral. Una setmana abans de les eleccions, però, els catòlics arribaren a un acord amb el Marqués de González a canvi d'un lloc en la candidatura conservadora, ocupat per Tomás Terrades. Al costat d'aquest catòlic, també havia estat elegit Eduardo Grustán, encara que apareixia com a regidor conservador. Aquestes eleccions "*clouen, amb el fracàs, l'esforç de tota una dècada per a trencar el bipartidisme al districte amb una alternativa confessional*". D'aquesta forma, no va quallar l'intent de refermar un partit catòlic a la societat gandiana, tornant a ser l'alternativa conservadora la que aglutinava els vots catòlics. En aquest moment, Joaquín Ballester i els seus companys de viatge havien fracassat des del punt de vista polític.¹⁴

Una entitat de caràcter benèfic, la qual encara avui perdura, va ser la Colònia-Sanatori Sant Francesc de Borja per a leprosos. El P. Carlos Ferrís i Joaquín Ballester es poden considerar els principals impulsors de la creació d'aquesta institució. A principis de segle, la malaltia de la lepra constituïa un problema important a comarques com la Marina Alta o la Safor. Fins a la creació del Sanatori de Fontilles, a Espanya no va existir cap leproseria que reunira les condicions adequades per a la cura dels malalts. Aquests sanatoris s'havien de construir en un lloc aïllat, envoltat de muntanyes, amb aigua abundant i bon clima, el que va fer pensar en Fontilles, al terme municipal de la Vall de Laguar (La Marina Alta), com un lloc privilegiat per a la seua ubicació. Així, al novembre de 1902, es va constituir a Gandia el Patronat de Sant Francesc de Borja per a leprosos i no seria fins a gener de 1909 quan ingressaren els primers malalts. La direcció de la institució va estar exercida per Joaquín Ballester, des de la presidència de la Junta de Govern. Fins al decret de dissolució de la Companyia de Jesús, al gener de 1932, els jesuïtes exercien la direcció espiritual i de l'atenció als malalts s'encarregaven les monges franciscanes. Al juny d'aquest mateix any, el Sanatori de Fontilles va passar a dependre de l'Estat, i canvià la seua denominació per la de Sanatori Leproseria Nacional de Fontilles. La necessitat de recaptar recursos econòmics va dur a la inauguració, al juny de 1905, de la Caixa d'Estalvis de Pego, que uns mesos després havia obert sucursals a Ontinyent, Oliva i Alzira. Aquesta entitat, des de 1905 fins a 1914, va donar al Sanatori de Fontilles 11.280 pessetes.¹⁵

Com hem pogut observar, als primers anys del segle XX van ser nombrosos els projectes que els propagandistes catòlics van posar en marxa, i tenien com a promotors el P. Carlos Ferrís i Joaquín Ballester. La Llei de Sindicats Agrícoles de gener de 1906 va afavorir l'expansió del sindicalisme agrari de caràcter confessional a la comarca de la Safor. De nou, s'ha de fer referència als noms del P. Carlos Ferrís, Joaquín Ballester o Eduardo Grustán per tal d'explicar aquest fet. En el cas de Eduardo Grustán es podria parlar de la seua tasca com a impulsor de la majoria dels sindicats catolicoagrícoles

14. Una referència a la Lliga Catòlica de Gandia la trobem a GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic...* p. 69-78.

15. Pel que fa a l'origen del Sanatori de Fontilles vegeu SÁNCHEZ, Rosa: "*Algunes ides sobre l'origen del Sanatori de Fontilles*", Aguait, núm. 1 (1988), p. 79-86. La vinculació de la institució al catolicisme social es pot consultar a BALLESTER, Teresa, BERNABEU, Josep: "*Entre la filantropia i l'activitat políticocial: El Patronato San Francisco de Borja para leprosos i la lluita contra la lepra a les Comarques Centrals Valencianes, 1902-1904*", Espai Obert, núm. 3 (1996), p. 39-44. La creació de la Caixa d'Estalvis de Pego amb la finalitat de recaptar recursos per a la leproseria en la p. 43. Per a l'evolució de la institució fins a la seua incautació per l'Estat en 1932 vegeu BERNABEU, Josep, BALLESTER, Teresa: "*Leprosia i societat en la primera meitat del segle XX: La Colònia-Sanatori de Fontilles (1908/1932) i la seua intervenció per la Segona República*", Aguait, núm. 7 (1991), p. 49-86.

de la comarca. En 1908, es va constituir la Federació Catòlica de Sindicats Agrícoles del Districte de Gandia, que es podia considerar la primera federació del seu tipus al País Valencià. Aquesta entitat no va estar formada únicament per sindicats de la Safor, sinó que també ens trobem altres societats de la Marina Alta, com les d'Óndara, Pedreguer i Alcanalí o de la Vall d'Albaida.¹⁶ A la Safor, com en general al conjunt del País Valencià, a partir de 1909 es va produir un declivi del sindicalisme catòlic, que va estar abandonat pels mateixos protectors que hi havien fomentat la creació. Una vegada superada la crisi agrícola i reduïda la combativitat anticlerical, aquests sindicats ja no eren tant necessaris. En relació a aquesta qüestió, hem d'indicar que molts d'ells van sorgir amb la finalitat de proporcionar adobs més barats als llauradors, però, al mateix temps, els seus promotors els utilitzaven per a combatre un possible perill revolucionari.

La Primera Guerra Mundial va tenir unes conseqüències negatives per al camp valencià, la qual cosa afavoria un reviscolament del sindicalisme catòlic agrari. Davant el fet que productes d'exportació com el vi, la pansa o la taronja tingueren dificultats de comercialització, l'enlairament dels preus dels adobs i la necessitat de préstecs assumibles pels llauradors es va plantejar la necessitat de recórrer de nou a les organitzacions sindicals. L'augment de la conflictivitat al camp i l'expansió de les idees anarquistes entre el proletariat agrícola, s'afegien als anteriors factos esmentats. En aquest context es crea a l'abril 1916 la Federació Valenciana de Sindicats Agrícoles (FVSA). Joaquín Ballester, que havia tornat al consell directiu de la Caixa d'Estalvis de Gandia al gener d'aquest any i recolzat per Tomás Terrades, que havia estat nomenat president de la Junta de Govern, va anar en representació de l'entitat a la constitució de la FVSA. En la primera junta directiva, Joaquín Ballester va ocupar el càrrec de vicepresident i també va ser nomenat administrador-gerent, el que implicava un control efectiu de la institució, tant des del punt de vista de funcionament, com de control dels aspectes econòmics.¹⁷

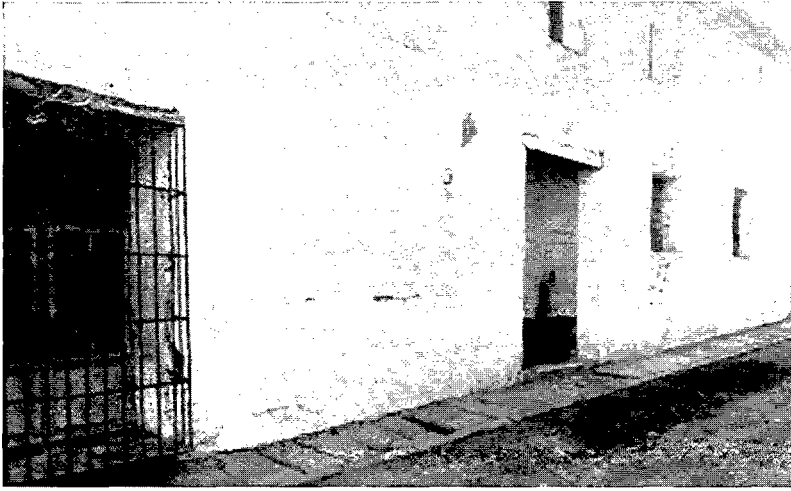
16. GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic...* p.88.

17. La FVSA ha estat analitzada a GARRIDO, Samuel: *Treballar en comú: el cooperativisme agrari a Espanya (1900-1936)*, Alfons el Magnànim, València, 1996, p. 153-174

18. Per a un estudi de la CNCA vegeu CASTILLO, Juan José: *Propietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesino en España: (La Confederación Nacional Católico-Agraria, 1917-1942)*, Servicio de Publicaciones Agrarias, Madrid, 1979. Les referències a Joaquín Ballester en p. 101-102, 207, 215.

Joaquín Ballester, per tant, va desenvolupar una important tasca dins del sindicalisme catòlic agrari valencià i, confirmant aquesta idea, un any després, a l'abril de 1917, participava, representant a la FVSA, en la constitució de la Confederació Nacional Catòlico-Agrària (CNCA). En aquesta ocasió, va estar elegit vocal del Consell Directiu i, a partir d'aquesta data, va participar activament en les activitats desenvolupades per la CNCA. Al gener de 1919, ens trobem Joaquín Ballester al costat d'altres dirigents de la CNCA, entre els que estava el president Antonio Monedero, acomiadant des de l'estació de Madrid als propagandistes catòlics que anaven cap a Andalusia per a fundar sindicats catòlics. Uns mesos després, a l'abril de 1919, el propi Joaquín Ballester participava en aquestes campanyes d'expansió del sindicalisme catòlic, visitant les ciutats de Jaén i Úbeda.¹⁸

Casa de D. Joaquín Ballester en Tormos (El Fundador de Fontilles, 1945)

Durant el període 1919-1920, determinat per les tensions socials i per la por dels patrons a un possible moviment revolucionari, es crearen molts sindicats catòlics i la FVSA va viure una època d'èsplendor. Joaquín Ballester va participar entre abril i desembre de 1919 en nombrosos mítings i va utilitzar els sindicats catòlics com a força de xoc contra els sindicats de classe. Aquesta qüestió no n'ha d'estranyar, perquè els sindicats catòlics, impulsats amb el recolzament de les classes adinerades, tingueren els seus períodes d'expansió en èpoques marcades per l'existència d'una situació revolucionària i per l'enfortiment del moviment obrer. Així, al juliol de 1919, davant la impossibilitat de descarregar una partida d'adob que havia comprat la FVSA, perquè els estibadors del port de València estaven en vaga, no va dubtar en fer que membres de sindicats catòlics la trencaren. Anys després, *Revista de Gandía*, parlava d'aquest fet indicant que *"el señor Ballester... hombre que no se arredra por las dificultades y no queriendo descargar los sindicalistas, consiguió que los mismos labradores de los sindicatos de la Ribera salvó una situación que era ya muy apurada"*.¹⁹ Al març de 1920, Joaquín Ballester va abandonar el Consell Directiu de la FVSA i va tornar a formar part de la Junta de Govern de la Caixa d'Estalvis de Gandía al gener de 1921, sent elegit president després de que Tomás Terrades dimitira al març de 1921. Les relacions de Joaquín Ballester i de la Caixa d'Estalvis amb la FVSA anirien deteriorant-se progresivament i, a proposta de Ballester, aquesta entitat es va donar de baixa en la FVSA.

L'eixida dictatorial a la crisi del sistema polític de la Restauració, encapçalada pel general Primo de Rivera al setembre de 1923, va permetre la participació dels catòlics als òrgans representatius de poder. La Dictadura de Primo de Rivera va lluitar contra el caciquisme i la "vella política" i, alhora, pretenia afavorir la regeneració de la vida pública.²⁰ Per tant, aquest canvi en la vida política del país va augmentar les esperances dels catòlics

19. La utilització dels sindicats catòlics per part de Ballester davant la vaga d'estibadors a GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic...* p. 119-120. La referència periodística a RG, 11-11-1933.

20. Per al període de la Dictadura de Primo de Rivera vegeu GONZÁLEZ, Mª Teresa: *La Dictadura de Primo de Rivera. El Directorio Militar*; El Arquero, Madrid, 1987 i també GÓMEZ, José Luis: *El régimen de Primo de Rivera: reyes, dictaduras y dictadores*, Cátedra, Madrid, 1991.

de participar en les institucions polítiques. Joaquín Ballester no va restar alié a l'alegria que els catòlics tenien davant la nova situació política i impulsat pel "*más exaltado patriotismo... fue el iniciador del primer mensaje de adhesión y de ofrecimiento personal, que de esta región, se elevó al Directorio*"²¹ El catolicisme polític gandià estava d'enhorabona i la seua publicació, *Revista de Gandía*, dues setmanes després del colp d'Estat de Primo de Rivera no podia amagar la seua satisfacció indicant que el "*régimen militar ha hecho en 15 días lo que no han podido hacer en 46 años todos los gobiernos*" i finalitzava dient "*¡Viva el régimen militar!*"²² La Dictadura de Primo de Rivera va fer possible l'ascens de noves élites polítiques, que procedien principament del catolicisme social i polític, així com de sectors vinculats a grups econòmics agraris i industrials. En definitiva, es plantejava la necessitat d'un canvi en la pràctica política, pensant que el sistema polític de la Restauració havia entrat en crisi.

Amb aquesta finalitat un Reial Decret de 30 de setembre va dissoldre els ajuntaments, els quals eren un fidel exemple de la "*vella política*" i del desenvolupament de les pràctiques caciquils. Aquests ajuntaments foren substituïts per Juntes de Vocals Associats, composades en igual número pels majors contribuents i per antics regidors, els quals van ser elegits per sorteig. A Gandia aquesta Junta de Vocals Associats va ser suspesa el 10 de desembre, després que el delegat governatiu inspeccionara els serveis de l'Ajuntament. Es va nomenar una altra corporació que va estar presidida pel general d'artilleria Rafael Ripoll i entre els nous regidors ens trobem a destacats representants del catolicisme de la comarca, com eren Joaquín Ballester, que va estar elegit primer tinent d'alcalde, José Darás o José María Capsir. D'aquesta forma, els catòlics deixaren de banda l'acció social per tal de fer front a les responsabilitats polítiques.²³ Un altre exemple va ser el d'Eduardo Grustán, que va estar elegit diputat de la Diputació de València. Un Reial Decret de 12 de gener de 1924 establia la dissolució de les anteriors diputacions provincials i el nomenament, per part dels Governadors Civils, dels nous diputats provincials. En el cas de la Diputació de València, aquesta institució va estar configurada per representants dels grans propietaris de la província, industrials, professionals qualificats i alguns dirigents sindicals procedents de les files del catolicisme i del sindicat socialista UGT. Junt a l'esmentat Eduardo Grustán apareixen altres dirigents catòlics com Francisco Barrachina o José María Esteve.²⁴

21. RG, 27-2-1926.

22. RG, 29-9-1923.

23. GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic...*, p.146.

24. Per a un estudi de la Diputació de València durant aquest període vegeu FRASQUET, Eduard: "*La Diputación durante la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*", p. 303-325 a CHUST, Manuel (dir.): *Historia de la Diputación de Valencia*, Diputació de València, València, 1995.

Els catòlics participaren en la "regeneració" de la vida política i també col·laboraren en la constitució dels Sometents, que s'havien creat mitjançant un Reial Decret de 17 de setembre de 1923. Aquesta institució pretenia agrupar "*a los hombres de bien*" en una "*organización ciudadana y patriótica*" amb la finalitat de defensar tant les persones com les propietats i en definitiva, l'ordre social establert. Al novembre de 1923, Joaquín Ballester i To-

más Terrades foren nomenats caporal i sots caporal del sometent de Gandia i el seu districte.²⁵ La creació del sometent, que actuava com una petita força armada, implicava que ja no fóra necessària la creació de sindicats catòlics per a fer front a una possible situació revolucionària. En conseqüència, a la Safor aquests sindicats catòlics, “*que ja des de 1920-1921 havien caigut pel pendent de la decadència, desaparegueren pràcticament per complet després de 1923*”.²⁶

A partir d'abril de 1924, la Dictadura de Primo de Rivera va “oficialitzar” la creació de la Unió Patriòtica (UP), amb l'objectiu d'aglutinar i organitzar el suport social del qual gaudia. Malgrat que els catòlics, des d'un principi, participaren activament en la constitució de la UP, el ben cert és que a Gandia no es va donar aquesta situació, al menys durant els primers anys. Com s'ha pogut observar al llarg de l'article, hi ha una coincidència entre els promotors dels sindicats catòlics, de la Lliga Catòlica i els caps del Sometent, però, aquesta circumstància no és aplicable a la UP.²⁷ Els catòlics conscients de la necessitat de crear a la ciutat la UP, consideraven que era un fet “*inaplazable*”. Si “*los adheridos al Directorio desde un principio, y que hoy figuran, muchos de ellos, en el Municipio*” no s'organitzaven i constituïen el comitè local, serien “*las pandillas de los viejos partidos políticos locales, con sus jefes i jefecillos, con sus ambiciones e intrigas, con sus lacras y defectos*” els encarregats de fer-ho. En definitiva, s'advertia als catòlics d'allò que podia passar: l'aprofitament per part dels representants dels vells partits polítics de la UP per tal d'adaptar-se a la nova situació política.²⁸

La Dictadura de Primo de Rivera, en un intent de regenerar la vida pública, va considerar com a molt convenient el reforçar la moralitat en els espectacles. D'aquesta forma una Reial Ordre de 9 de maig de 1924 feia referència a la necessitat d'una “*estricta censura dels gèneres, del llenguatge i dels gestos dels artistes per eradicar tot allò que contravingués les regles de la moral*”. En aquest sentit va actuar Joaquín Ballester, sent Alcalde accidental, en abril de 1924. Ell, que encarnava els valors catòlics de defensa de la moralitat pública, va prohibir la representació d'un espectacle de balls russos i va imposar una multa de 25 pessetes pel cartell anunciador, perquè contribuïa a “*a corromper la juventud y fomentar pasiones brutales*”. Eduardo Grustán destacava la seua actitud ferma en aquest assumpte, indicant que Joaquín Ballester es lamentava “*del estado de inmoralidad e incultura que revelaban ciertos prospectos anunciadores de espectáculos públicos, que se exponían y repartían en Gandía y exclamaba... que mientras él estuviese al frente del municipio, por más Torquemada que se le llamase, no había de dejar pasar, sin el debido correctivo, tales faltas contra la moralidad*”. En definitiva, la creuada dels catòlics contra, segons ells, la manca de moralitat estava plantejada.²⁹

25. Una breu referència al voltant del Sometent es pot consultar a GONZÁLEZ, Mª Teresa: *La Dictadura de Primo de Rivera...* p. 157-162. La notícia de nomenament dels caps del Sometent al districte de Gandia a RG, 17-11-1923.

26. GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic...* p. 146-147.

27. Un anàlisi d'UP i de la seua evolució a GÓMEZ, José Luis: *El régimen de Primo de Rivera...* p. 207-260. Per a l'actuació dels catòlics valencians durant la Dictadura de Primo de Rivera vegeu VALLS, Rafael: *El partit...* p. 72-84. Aquest autor, referint-se al districte de Gandia, indica que “*...els caps dels Sometents i de la UP coincideixen plenament amb els impulsors del sindicalisme catòlic i de les frustades lligues catòliques de la primera dècada del segle*”. p. 75. A falta d'un estudi del període de la Dictadura de Primo de Rivera a Gandia, es podria dir, que al menys, en els primers anys, la UP a aquesta ciutat no va estar controlada pels catòlics, encara que, a finals de la Dictadura ens trobem a Andrés Escrivá com a secretari, el qual va ser dirigent de la DRV durant la Segona República.

28. RG, 17-5-1924.

29. Vegeu GARCIA, Gabriel: *El teatre al País valencià: el cas de la Safor (1800-1936)*, La Xara, Simat de la Vallidigna, 1997, p. 151. L'opinió d'Eduardo Grustán a RG, 12-4-1924.

Set mesos després d'haver entrat a formar part d'un nou ajuntament, al juliol de 1924, Joaquín Ballester va ser elegit alcalde. Prèviament, al març havia dimitit el general Rafael Ripoll, a conseqüència de l'actuació dels "vells polítics".³⁰ El seu substitut, José Iranzo, també va dimitir, al·legant problemes de salut. Durant l'alcaldia de Joaquín Ballester es demanaren una sèrie d'infraestructures necessàries per a la Safor, però també per a la Marina Alta, com eren el perllongament de la línia de ferrocarril Silla-Cullera fins a Dénia, passant per Gandia i Oliva o la transformació en via ampla de la línia Carcaixent-Dénia. Sota el seu mandat es va elaborar un projecte de millores urbanístiques per a la ciutat, el qual no es va poder desenvolupar davant la seua precipitada destitució.

A principis de gener de 1926, *Revista de Gandía*, reproduïa un escrit de la Comissió Municipal Permanent, en el qual es feia ressò d'una "*intriga política para destituir a nuestro Alcalde D. Joaquín Ballester y, si es posible, también a todo el Ayuntamiento*". Darrere d'aquestes maniobres estaven "*personas que en su mayoría se precian de afectas a Unión Patriótica*". Aquesta situació, portaria "*la desilusión de los hombres de buena fe al ver que en nuestra ciudad la Unión Patriótica da en el quitate tú para ponerme yo de los partidos políticos del antiguo régimen*". En un altre article es considerava que la conspiració contra Joaquín Ballester s'havia d'atribuir "*a los antiguos caciques, a los hombres fracasados del antiguo régimen, a aquellos que con su política funesta de partidismo habían llevado a Gandía a la descomposición y a la ruina*". A partir d'aquestes acusacions es pot deduir clarament que els polítics, vinculats al sistema de la Restauració, no havien estat eliminats de la vida política local i que des de la UP, on possiblement s'havien instal·lat còmodament, s'estava actuant amb la finalitat d'allunyar als catòlics del govern municipal.³¹ Malgrat que Joaquín Ballester va continuar donant mostres del seu recolzament a la Dictadura de Primo de Rivera, arribant a promoure la contrucció d'un monument en honor del dictador³², la seua destitució com alcalde, així com la de la resta de la corporació, es va produir en una sessió extraordinària de l'Ajuntament el 22 de febrer. En dos ocasions va demanar la paraula, però, no li va van concedir i va haver de abandonar la sala on se celebrava el ple municipal. El general Rafael Ripoll va tornar a ocupar l'alcaldia, alhora es rehabilitaven altres polítics que havien participat en governs municipals amb anterioritat al colp d'Estat del general Primo de Rivera. Aquest era el cas del liberal albista Diego Morell, que va ser el darrer alcalde abans de la Dictadura de Primo de Rivera, el qual, en la nova corporació tindria el càrrec de primer tinent d'alcalde. Els representants dels partits de la Restauració, que tant injuriats havien estat pel règim polític i pels catòlics, s'havien adaptat a la nova situació.

30. GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic...* p. 148.

31. RG, 2-1-1926. L'escrit de la Comissió Municipal Permanent es titulava "*A Gandía: ¿se cambia el Ayuntamiento?*". També es feia menció a aquesta qüestió a "*Nuestra enérgica protesta*".

32. RG, 30-1-1926.

El malestar que va suposar per als catòlics gandians aquesta situació, es va fer palés al seu òrgan d'expressió, *Revista de Gandía*, quan després de

fer referència a la seua adhesió entusiasta a la Dictadura de Primo de Rivera, defensava la seua actitud “*como uno de los periódicos afectos y defensores del actual régimen*” y destacava el que des d’ eixe moment van flagellar als “*antiguos partidos políticos organizados, creyendo prestar un positivo beneficio a la patria*”.³³ Per tant, els catòlics havien donat suport, des d’un principi, a l’actuació del general Primo de Rivera, havien combatut els representants dels partits dinàstics i, ara, les maniobres d’aquests polítics havien dut a la destitució com alcalde del seu màxim representant a la comarca. Però, ací no acabava tot: Eduardo Grustán va cessar el diputat provincial i el delegat governatiu, que havia donat suport a Joaquín Ballester, presentava la seua dimissió a finals de febrer.³⁴

Des del colp d’Estat del general Primo de Rivera, fins a la destitució de l’Ajuntament presidit per Joaquín Ballester, els catòlics gandians s’havien entregat al desenvolupament de l’acció política. En considerar que l’ordre social estava garantit, s’oblidaren de l’acció social i, en definitiva, de la creació de sindicats confessionals. Una vegada havien estat apartats de la política municipal “*contemplaren con novament el societarisme obrer cobrava força, i aleshores redescobrien la necessitat de comptar amb sindicats propis*”.³⁵ Tot i això, mentre que el sindicalisme catòlic a la comarca estava en declivi i no va arribar a tenir el dinamisme d’èpoques anteriors, el sindicalisme de classe intentava la seua reorganització. Així, a finals de 1927 existien vuit societats obreres, de les quals una era de l’UGT, una altra catòlica i la resta autònomes.³⁶

A partir de 1927, els catòlics començaren a allunyar-se de la Dictadura, perquè aquesta, alhora que havia assumit una part de les seues propostes, estava discriminant les organitzacions sindicals catòliques en benefici del sindicat socialista UGT. En aquest moment, van iniciar la reorganització de les seues entitats. En el cas de Gandia, l’activitat dels catòlics continuaria i al juliol de 1927, es va constituir la Legió Catòlica, amb la presència entre altres del Baró de Càrcer i del delegat de la Legió a la ciutat José Darás.³⁷ Entre els seus objectius estaven els de “*precarer principalmente, y si es necesario denunciar, corregir y oponerse a toda inmoralidad que se note en el libro, en el periódico, en el cine, en el teatro, en el círculo y en todo centro de reunión*”.³⁸ També des del catolicisme es va plantejar la necessitat d’impulsar l’Acció Catòlica. Al gener de 1929 es va celebrar el I Congrés d’Acció Catòlica de València i com a preparació d’aquest congrés, a Gandia, al novembre de 1928 es va realitzar un acte al que acudiren, entre altres, el líder del conservadurisme local, el Marqués de González de Quirós, el president de la UP gandiana, Rafael Ripoll i la Junta Parroquial d’Acció Catòlica de la ciutat, integrada per Joaquín Ballester, José Darás, Tomás Terrades i Eduardo Grustán, amb ells també va assistir Francisco Barrachina, destacat membre del sindicalisme catòlic valencià.³⁹

33. RG, 27-2-1926.

34. Després de l’aprovació de l’Estatut Provincial en març de 1925, a la Diputació de València, gran part dels diputats catòlics van ser nomenats suplents, la qual cosa implicava el que no pogueren participar en les deliberacions de la institució si no es produïa una absència del diputat titular al qual havien de substituir. Eduardo Grustán tenia la categoria de diputat corporatiu suplent. Aquesta qüestió es pot consultar a FRASQUET, Eduard: “*La Diputación...*”, p. 318-320 i RG, 6-3-1926. La dimissió del delegat governatiu a RG. 13-3-1926.

35. GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic...* p. 146.

36. FRASQUET, Eduard: “*Moviment obrer i premsa socialista a Gandia (1927-1930)*”. Ullal, núm. 3 (1983), p.18-26. La referència a les societats existents el 1927 a la p. 19

37. La creació de la Legió Catòlica de Gandia a RG. 16-7-1927.

38. Els objectius de la Legió Catòlica a RG. 6-10-1928, citada a GARRIDO, Samuel: *El sindicalisme catòlic...* nota 47, p. 158.

39. A finals de 1926, la jerarquia eclesiàstica espanyola va plantejar els principis i bases de la reorganització d’Acció Catòlica. Per a una referència a Acció Catòlica vegeu VALLS, Rafael: *El partit...* p. 78-80. L’acte d’Acció Catòlica de Gandia a RG, 1-12-1928.

El 30 de gener de 1930, el general Primo de Rivera va presentar la dimissió al rei. La seua caiguda va estar motiva principalment per dos factors: la pèrdua de recolzaments socials i polítics, entre els quals podem situar els catòlics i la seua incapacitat per tal de trobar una eixida política i constitucional.⁴⁰ El general Dámaso Berenguer va estar designat pel rei president del Consell de Ministres, amb la finalitat de tornar a la normalitat constitucional anterior a setembre de 1923. Al març de 1930, els catòlics valencians començaven a aglutinar-se al voltant de la DRV. La seua creació es pot considerar “una respuesta a la crisis de la Dictadura de Primo de Rivera y, consiguientemente, al sistema político de la Restauración, con anterioridad a la desaparición de la monarquía”. Per tant, estaríem parlant de la reorganització de la dreta catòlica valenciana abans d’abril de 1931, data a partir de la qual, amb un caràcter marcadament defensiu i de forma generalitzada es va organitzar el conjunt de la dreta espanyola.⁴¹

Mentrestant, l’activitat dels catòlics continuava i calia fer-la extensiva a l’educació. El 1930, va ser inaugurada a Gandia l’escola de l’Ave Maria, la qual en abril ja tenia 90 alumnes. Aquesta escola pertanyia al Patronat d’Acció Catòlica de la Sagrada Família per a Obrers, que es va constituir al setembre. El vicepresident d’aquesta entitat era l’incansable Joaquín Ballester, el secretari-comptador Pascual Arbona, gerent de la Caixa d’Estalvis de Gandia i com a vocal ens trobem entre altres a Eduardo Grustán, Tomás Terrades o José Darás.⁴² Aquesta escola s’havia creat per atendre els xiquets pobres de Gandia i amb la finalitat d’allunyar-los, mitjançant una educació catòlica, d’altres idees que podien resultar perilloses, com eren el socialisme o l’anarquisme. Des de la presidència de la Junta de Govern de la Caixa d’Estalvis de Gandia, Joaquín Ballester va contribuir a la creació d’aquesta escola, fent-se càrrec aquesta institució del seu manteniment econòmic.⁴³

II. De l’accidentalisme davant la proclamació de la segona República a la insurrecció de juliol de 1936.

Al febrer de 1931, l’almirall Aznar, va substituir el general Berenguer en la presidència del Consell de Ministres i va convocar eleccions municipals per al dia 12 d’abril. En aquest context, els partits monàrquics, que havien eixit malparats i desorganitzats de la Dictadura, hagueren de deixar de banda les pràctiques caciquils d’èpoques anteriors i “llevar a cabo, por primera vez, una campaña electoral intensa y moderna”, cosa que per a ells era una novetat.⁴⁴ Davant el nou repte que tenien plantejat els monàrquics, *Revista de Gandia* es decantava per la defensa de la Monarquia, la qual personificava “los principios básicos de Religión, Orden, Familia y Autoridad, sin los cuales no puede subsistir la sociedad cristianamente constituida”.⁴⁵ Des d’un principi, aquest semanari catòlic va considerar com a necessària la

40. Per a les raons de la crisi i caiguda de la Dictadura de Primo de Rivera vegeu GÓMEZ, José Luis: *El régimen de Primo de Rivera...* 520-523.

41. Aquesta iniciativa de la DRV en relació al conjunt de la dreta espanyola ha estat esmentada a VALLS, Rafael: *La Derecha Regional Valenciana...* p. 81

42. RG, 27-9-1930.

43. La referència a la dependència econòmica de l’escola de l’Ave Maria a ROCHE, Javier: *Una aproximación a la historia...*

44. BEN-AMI, Shlomo: *Los orígenes de la Segunda República: anatomía de una transición*, Alianza, Madrid, 1990, p. 314.

45. RG, 21-2-1931.

unió dels monàrquics, amb la finalitat de defensar l'ordre social i evitar "la revolución que se masca y está en el ambiente". Les eleccions es presentaven com un plebiscit i estava en joc el futur de la monarquia. Per tant, la configuració d'un "frente único" era l'única eixida per als monàrquics.⁴⁶ A Gandia, el Marqués de González de Quirós, va reunir al seu domicili representants de les diferents famílies monàrquiques locals amb la intenció de crear la "Conjunción Monárquica". Entre els assistents a la reunió trobem Joaquín Ballester, com a representant més destacat del catolicisme polític a la comarca. Els catòlics, mitjançant la seua publicació, havien desenvolupat una campanya política, reivindicant la creació d'una coalició monàrquica i la seua activitat va estar recompensada amb un lloc en la candidatura per a Joaquín Ballester.⁴⁷ En la llista que va fer pública *Revista de Gandía*, el 4 d'abril, apareixien altres membres destacats del catolicisme polític local, com eren Tomás Terrades i Andrés Escrivá.⁴⁸

A Gandia, com a altres ciutats del País Valencià, la premsa catòlica exhortava els seus a votar i havien d'optar "entre el orden o la revolución, entre la monarquía o la república". Si triomfaven els republicans i, en conseqüència, es proclamava la República, es parlava de la instauració d'un "comunismo tiránico". D'aquesta forma, conceptes tan importants dins del catolicisme polític, com la religió, l'ordre o la família, estaven en perill.⁴⁹

Després de les eleccions del dia 12 d'abril, la República era una realitat. Joaquín Ballester, ni tan sols havia estat elegit regidor. Es presentava pel districte burgès de la *Casa Consistorial* i ací guanyaren els republicans.⁵⁰ Una vegada proclamada la República, els catòlics gandians, tal i com va esdevenir al si de la DRV, desenvoluparen la tesi de l'accidentalitat de les formes de govern. Per a ells, "la voluntad de la nación se ha manifestado en la pasada contienda electoral clara y patente", per tant, s'havia d'acatar el nou govern republicà perquè representava l'autoritat. Els catòlics sempre estarien "al lado de la Autoridad, porque sin ella no puede mantenerse el orden y la paz pública".⁵¹ Un any abans, Eduardo Grustán, parlava de la monarquia com del "núcleo de la nacionalidad, sobre ella se ha formado, en ella se ha plasmado la vida nacional" i, en definitiva, es podia considerar "el alma misma de la nación".⁵² A Madrid, *El Debate*, òrgan d'Acció Catòlica, al mes de maig, indicava que principis fonamentals del catolicisme, com la família, la propietat i l'ordre podien ser garantits per les diferents formes de govern i considerava que les formes polítiques eren accidentals. Aquesta publicació defensava els interessos de l'Església Catòlica dins del marc republicà.⁵³ L'accidentalitat de les formes de govern es convertirà en un dels elements doctrinals del programa de la DRV, sent "muy pocos los miembros de la DRV que la abandonaron a lo largo de los años 30 por su defensa de las ideas monárquicas".⁵⁴

L'Església va asitir al canvi de règim polític amb incertesa i preocupació. De fet, el cardenal Segura en una circular del dia 15 d'abril demanava "ora-

46. RG, 14-3-1931

47. RG, 28-3-1931

48. Andrés Escrivá apareixia com a "centrista" en la llista de candidats a regidors que va proclamar la Junta Municipal del Cens Electoral, tot i que, posteriorment, després de estar elegit regidor, representaria a la DRV a l'Ajuntament de Gandia AHCG. Expedient d'eleccions municipals del dia 12 d'abril. Sig. 7.

49. RG, 11-4-1931

50. La coalició monàrquica estaria representada per cinc regidors a l'Ajuntament de Gandia, després de repetir-se les eleccions al districte de l'Alhóndiga el 31 de maig. Aquesta repetició va estar motivada per una impugnació presentada pels republicans, la qual feia referència a les manobres poc clares realitzades pels monàrquics amb la finalitat d'obtenir més vots.

51. RG, 18-4-1931.

52. RG, 22-2-1930.

53. La referència a *El Debate* a JACKSON, Gabriel: *La República española y la guerra civil 1931-1939*, Orbis, Barcelona, 1987, p. 47-48.

54. Per a l'accidentalitat de les formes de govern del programa de la DRV es pot consultar VALLS, Rafael: *La Derecha Regional Valenciana...*, p. 66-67.

ciones para que la misericordia del señor no faltara ante la gravedad de la presente situación". El mateix cardenal Segura, en una carta pastoral feta pública el dia 7 de maig, parlava de les noves responsabilitats que tenien els catòlics espanyols, lloava la Monarquia pel respecte que va manifestar cap als drets de l'Església i denunciava la transgressió que aquests drets havien sofert amb la proclamació de la República. Coincidint amb la publicació de la carta pastoral, es produïren incidents entre republicans i monàrquics a Madrid, motivats per la provocació d'aquests últims i aquesta situació culminaria el dia 11 de maig amb la crema d'esglésies i convents a diferents ciutats espanyoles.⁵⁵ Aquestes actuacions anticlericals dugueren a dubtar sobre la possibilitat de comptar amb una República "*catòlica i d'ordre*". Davant d'aquesta situació, els catòlics gandians plantejaren que "*por encima de las formas de gobierno y dentro de la legalidad constituida*", defensarien "*los salvadores principios de la fe católica*".⁵⁶

El catolicisme polític, englobat dins del partit DRV, després de les eleccions d'abril de 1931 i les parcials de maig, en les quals no havia obtingut molts bons resultats, es preparava per tal de reorganitzar-se i participar en les eleccions constituents de juny. Es planificaren diferents mítings a la província, però davant els incidents que s'havien produït a Alaquàs, on foren agredits els oradors de la DRV, la resta dels actes polítics restaren suspesos. A Gandia, el míting que estava previst per al dia 14 de juny i on havien de participar Manuel Simó, Luis García Guijarro o el màxim dirigent Luis Lucia, no es va realitzar. El fet que polítics tant representatius del partit hagueren participat en el míting, implica un esforç per part de la DRV per tal d'ampliar la seua estructura, pensant que aquesta organització política no podia limitar la seua actuació a la ciutat de València. En el cas de Gandia, el catolicisme polític i les seues entitats, com hem pogut observar, havia tingut des de principis de segle una important influència en la societat. Finalment, la DRV va al·legar "*falta de garantías en la propaganda electoral*" per tal de justificar la seua abstenció en aquestes eleccions. La por al fracàs electoral, com va ocórrer en abril i maig, el que haguera significat un entrebanc en la lluita per aglutinar els vots de la dreta, explicaria aquesta actitud. Tot i que es va anunciar l'abstenció del partit, la DRV va presentar una "*candidatura de protesta*", integrada per Luis García Guijarro i Luis Lucia, els quals recolzarien la candidatura jaimista a València i Castelló.⁵⁷ Aquesta decisió presa pels dirigents de la DRV no implicava que els catòlics no votaren, sinó ben al contrari, havien de donar el seu vot als candidats que oferiren "*sólidas garantías en la defensa de las doctrinas de la Iglesia*". En aquest cas, els candidats jaimistes reunien aquestes garanties.⁵⁸

55. El conflicte entre l'Església i l'Estat durant la II República ha estat estudiat per DAZA, Jesús: "*El trasfondo ideológico-político del conflicto Iglesia-Estado en la Segunda República Española*" p. 525-540 en LA PARRA, Emilio, PRADELLES, Jesús (ed.): *Iglesia, sociedad y estado en España, Francia e Italia (ss. XVIII al XX)*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Alicante, 1991. La descripció dels esdeveniments de maig a JACKSON, Gabriel: *La República española...*, p. 48-52.

56. RG, 23-5-R1931.

57. RG, 20-6-1931.

L'explicació de l'abstenció de la DRV en les eleccions de juny es pot veure en VALLS, Rafael: *La Derecha Regional Valenciana...*, p. 94-99.

Davant la proclamació de la República i la implantació dels Jurats Mixtes, la patronal es va organitzar per tal d'afrontar el repte imposat per aquests jurats i el desenvolupament de la negociació col·lectiva. Per als catòlics, la creació d'associacions patronals implicava la possibilitat de participar en negociacions i decisions que afectaven a una gran part de la societat. La

Buscant un lloc apte pel sanatori. Davant D. Joaquín Ballester i D. Jaime González Castellanos, metge de Xàbia. Darrere el Dr. Mauro Guillén, el P. Ferris i el arquitecte D. Manuel Peris. (El Fundador de Fontilles, 1945)

creació a Gandia de la societat patronal *Unió Agrícola* la podem situar en aquest context. Entre els impulsors d'aquesta associació de propietaris es trobava Joaquín Ballester, que va estar dipositari en la primera junta directiva i va prendre part en els primers anys de la seua existència en les negociacions de les bases de treball amb la Societat de Treballadors del Camp *El Amanecer*, adscrita al sindicat UGT. Al costat de Joaquín Ballester apareixen a l'associació altres catòlics com Eduardo Grustán, Tomás Terrades o Andrés Escrivá. Un anàlisi de la composició de les juntes directives documentades ens permet parlar d'una important presència de catòlics dins d'aquesta associació, la qual va desenvolupar una activitat encaminada a boicotejar la legislació social republicana i a incomplir les bases de treball prèviament establertes.⁵⁹

Les eleccions parcials del dia 4 d'octubre de 1931 eren considerats pels dirigents de la DRV com a molt importants, perquè es podria veure el recolzament que entre l'electorat tenia el partit i també es podria comprovar la seua capacitat d'atracció dels vots que en anteriors consultes electorals havien anat cap la Dreta Liberal Republicana. En aquest moment, la DRV no havia aconseguit crear molts comitès fora de la ciutat de València i en algunes ciutats com Gandia, Cullera o Llíria va establir oficines electorals. El seu candidat Luis García Guijarro, conegut per l'electorat catòlic no va obtenir l'acta de diputat. Des de *Revista de Gandia* s'havia defensat el vot al candidat de la DRV, argumentat la seua participació en obres de caràcter social com la Caixa d'Estalvis de Gandia o el Sanatori de Fontilles, institucions a les que estava vinculat com a patró fundador. D'aquestes eleccions la DRV i, en definitiva, el catolicisme polític, va eixir reforçat perquè "*había más que duplicado los votos de las candidatura tradiciona-*

58. RG, 27-6-1931.

59. La reorganització de la patronal durant la Segona República ha estat estudiada en CABRERA, Mercedes: *La patronal ante la II República: organizaciones y estrategia 1931-1936*. Siglo XXI, Madrid, 1983. L'actuació d'Unió Agrícola i el seu enfrontament amb la societat *El Amanecer* ha estat estudiat a CALZADO, Antonio, SEVILLA, Lluís: *La II República a Gandia: 1931-1936*. En premsa.

lista, a la que apoyó en las constituyentes y, sobre todo, había logrado desbancar ampliamente al Partido Republicano Progresista". A partir d'octubre, la DRV ampliarà la seua estructura, creant més comitès locals en la província. D'aquesta forma, en 1932, el partit havia experimentat una important expansió, i es convertí en la primera força conservadora de tota la província.⁶⁰

El comitè local de la DRV de Gandia es va constituir en desembre de 1931 i la seua creació va estar impulsada per Joaquín Ballester. Francisco Díaz, que havia estat president del Sindicat Ferroviari de la Companyia Alcoi a Gandia i Port de Gandia, de tendència catòlica, va presidir la primera junta directiva. Coincidint amb la creació del comitè local de la DRV, *Revista de Gandia*, que des de la seua fundació s'havia caracteritzat per ser el portaveu dels interessos dels catòlics, a partir del dia 9 de gener de 1932, es va convertir en l'òrgan de la DRV de Gandia i el seu districte. En l'editorial d'aquest número es feia referència a la idea de la defensa dels principis religiosos i de l'Església Catòlica. Els catòlics gandians es declaraven partidaris de reformes socials, però sempre que principis com el de la religió, la propietat, l'ordre o la família restaren salvaguardats i dedicaven una atenció especial als interessos agraris. El catolicisme polític valencià va donar una gran importància al fet de disposar d'òrgans d'expressió que pogueren difondre la seua ideologia. Així, en desembre de 1932, la DRV deia comptar amb un total de 17 publicacions pròpies en la seua àrea d'actuació política. En ciutats com Alacant, Alcoi, Alzira, Borriana, Carcaixent, Elx, Gandia, Pego o València existia premsa vinculada a la DRV.⁶¹

En la III assemblea de la DRV, celebrada en novembre de 1932, es va perfilar la creació de la CEDA i, d'aquesta forma, en març de 1933, es realitzaria el seu congrés fundacional. Aquest fet va permetre la consolidació de l'organització de la DRV a Alacant i Castelló. En les eleccions parcials municipals d'abril de 1933, la DRV no va obtenir el resultat esperat, però si que es configurava com a la primera força política a Alacant, la tercera a Castelló i la segona a València. Des del partit, després d'aquestes eleccions, es continuava pensant que era molt important la tasca de creació de comitès locals i s'apostava pel catolicisme com element que aglutinara a les dretes valencianes.⁶² Per tal de celebrar el "triomf" en les eleccions d'abril, el comitè de la DRV de Gandia va organitzar un banquet, que va reunir a 700 assistents i al qual acudiren com a dirigents més destacats Luis Lucia, Pedro Ruiz, Manuel Attard o José Mª Costa i no va faltar el patriarca de les dretes gandianes, Joaquín Ballester.

Per al catolicisme polític el desenvolupament de l'educació religiosa era un dels elements més importants de la seua doctrina i, en conseqüència, la potenciació d'una educació laica, impulsada a partir de la proclamació de la República, anava en contra dels seus interessos. D'acord amb l'article 26 de la Constitució de desembre de 1931, es prohibia l'ensenyament a les ordes

60. La participació de la DRV en les eleccions parcials d'octubre de 1931 es pot veure en VALLS, Rafael: *La Derecha Regional Valenciana...*, p. 100-102. La petició de recolzament dels catòlics gandians a Luis García Guijaro a RG, 3-10-1931.

61. Per a comprendre la importància que la DRV donava a l'existència de premsa catòlica vegeu VALLS, Rafael: *La Derecha Regional Valenciana...*, p. 146-149.

62. Per una valoració dels resultats de les eleccions d'abril de 1933 vegeu VALLS, Rafael: *La Derecha Regional Valenciana...*, p. 172-175.

religioses. A partir de la promulgació, el 2 de juny de 1933, de la Llei de Confessions i Congregacions Religioses, es va establir que a partir del dia 1 d'octubre de 1933 es produiria la desaparició de l'ensenyament impartit per ordes religiosos. Els posteriors governs radical-cedistes donarien marxa enrere en allò que respecta a aquestes mesures, però fins a eixe moment es va intentar dinamitzar l'educació pública i laica. A Gandia, les Mares Ursulines havien abandonat la ciutat després dels esdeveniments de maig de 1931; la Companyia de Jesús, que havia creat escoles diürnes per a xiquets i també nocturnes per a persones adultes, va ser dissolta en gener de 1932⁶³ i les Escoles Pies, amb la finalitat de continuar desenvolupant les seues activitats educatives, canviaren de titularitat. D'aquesta forma, la Mútua Escolar "*La Esperanza*" es va fer càrrec del col·legi, que a partir d'ara s'anomenaria *Gomar*. La finalitat d'aquest canvi era, en última instància, prosseguir impartint l'ensenyament religiós sense que existira cap obstacle que ho impedira. La persona encarregada de dirigir el centre, després d'estar nomenat gerent, era Joaquín Ballester, que entre les seues funcions tenia les de gestionar "*todo cuanto se refiriese a la apertura de dicho colegio, en el orden administrativo, económico, etc. y a todos los centros de enseñanza que se deseen montar en los pueblos del Distrito de Gandia*". Al costat de Joaquín Ballester, col·laborant en les tasques de funcionament del centre, existia una junta assessora, formada per persones destacades de la dreta catòlica com el metge José Darás o el director de *Revista de Gandia*, Juan Mahiques.⁶⁴

La convocatòria d'eleccions generals per al dia 19 de novembre de 1933, davant les dificultats de Alejandro Lerroux de formar un govern estable, va donar pas, a la província de València, a una pugna política entre els blasquistes del Partit d'Unió Republicana Autonomista (PURA) i la DRV. Els primers demanaren el vot útil per tal de frenar la dreta catòlica, feren referència a possibles pressions sobre les dones, que votaven per primera vegada i en seu discurs polític no s'oblidaren de fer al·lusions al tema de l'anticlericalisme. El PURA va formar junt al Partit Republicà Conservador, que tenia una escassa implantació a València, l'Aliança Republicana. Els blasquistes no arribaren a un acord amb els agraris i els catòlics, el qual sí es donaria a nivell estatal. La qüestió religiosa i l'històric enfrontament polític que es plantejava a València feia difícil un aproximació cap a la DRV.

En aquestes eleccions, la DRV va presentar una candidatura conjunta amb els tradicionalistes. A Gandia, els dos partits havien constituït les seues seccions femenines, les quals desenvoluparen un paper important en la campanya electoral, on les dones votaven per primera vegada. La dreta, conscient de la importància d'aquest fet, va recórrer a la mobilització. L'alcalde de Gandia, el blasquista Vicente Palmer, criticava l'activitat de les dones de les associacions religioses de la ciutat i es preguntava si aquestes associacions, controlades per rectors, únicament servien per a mobilitzar-se en campanya electoral. Relacionat amb aquesta qüestió, es podria fer menció

63. Al País Valencià, els jesuïtes tenien escoles nocturnes a València, la del Patronat Obrer amb 900 alumnes, a Gandia i dos a Alacant. Aquesta referència es pot consultar a *Los jesuitas en España: sus obras actuales*, Madrid, 1931 (2^a ed.), p. 33-34.

64. Vegeu RG, 7-10-1933 per tal de consultar la notícia de la implantació del col·legi Gomar a Gandia. També es fa referència a aquesta qüestió a GARCIA, Gabriel: *L'educació a la Safor: des de la desaparició de la Universitat de Gandia fins a la Segona República*, CEIC Alfons el Vell, Gandia, 1994, p. 201.

a l'intent de crear a Sagra (La Marina Alta) el 1933 la Dreta Regional Agrària, nom amb el qual es presentava la DRV a les províncies d'Alacant i Castelló, i que per als socialistes alacantins era un partit integrat per cacics i beates. La tasca realitzada per Joaquín Ballester amb la finalitat de afavorir l'expansió del partit a la població, no va passar desapercebut entre els esmentats socialistes, els quals criticaven el fet que treballara "*haciendo propaganda de casa en casa para conquistar a las más desdichadas mujeres*". Joaquín Ballester pretenia atraure les dones al seu partit i aconseguir que participaren en les activitats d'acció social, sense oblidar-nos de la importància que el seu vot tenia en les eleccions.⁶⁵ El discurs de la DRV en aquestes eleccions va anar encaminat a atacar la legislació del primer bienni, i alguns aspectes de la Constitució, sobretot els que feien referència al laïcisme republicà.

Entre els candidats de la DRV per la circumscripció de la província de València apareixia Joaquín Ballester, la qual cosa era un reconeixement a una activitat destacada en el marc del catolicisme polític valencià. La premsa catòlica de Gandia pretenia traure partit del seu prestigi i coincidint amb la campanya electoral va exaltar la seua figura política. Es va dirigir als carreters per a recordar-les que Joaquín Ballester havia eixamplat i empedrat el camí del Grau de Gandia i la carretera de Gandia a Oliva. Calia seguir recordant tot allò que Joaquín Ballester havia fet per tal d'atraure vots cap a les files de la dreta catòlica. D'aquesta forma, *Revista de Gandia*, va fer una glossa de les obres més destacades d'aquest "*apóstol del catolicismo*", que era tal i com se li presentava. Es feia referència a actuacions de Joaquín Ballester tant a la Safor com a la Marina Alta, destacant la seua tasca en la creació de la Caixa d'Estalvis de Gandia i el Sanatori de Fontilles, la col·laboració des de 1900 en el setmanari catòlic, el període en el que va ser Alcalde de Gandia, caracteritzat per "*la defensa del orden público*", així com per la seua "*administración municipal*" o la seua iniciativa en la construcció de les carreteres d'El Verger a Sagra i d'Ondara a Orba. No faltaven les mencions al seu treball com a gerent de la Federació Valenciana de Sindicats Agrícoles, el seu paper destacat en la creació de les escoles de l'Ave Maria o la nova responsabilitat que va adquirir en ser nomenat gerent de la Mútua Escolar "La Esperanza". Una vegada finalitzat aquest ampli repàs de la seua activitat durant el primer terç de segle, es destacava que Joaquín Ballester es devia "*a la organización política que le presenta y a ésta le interesa hacer público donde están los hombres que verdaderamente aman al pueblo y se sacrifican por él no con palabras sino con obras, y que su mayor deseo es que en las próximas elecciones...reciba como un homenaje de gratitud, el voto unánime de todos los electores del distrito de Gandia*".⁶⁶

65. La referència a la creació de la DRA a Sagra en *El Mundo Obrero* d'Alacant, 19-8-1933, citat per BALLESTER, Teresa: *La Segunda República...*, p. 146.

66. RG, 11-11-1933

La mitificació que des de les files del catolicisme s'havia fet de la figura de Joaquín Ballester, va trobar la seua resposta en un article titulat "*El mito Ballester*". El blasquisme gandià pretenia amb aquest article desmitificar la figura de Joaquín Ballester i obtenir una rendibilitat política front a la DRV. L'autor plantejava en l'article que els terrenys on estava situat el Sanatori

de Fontilles eren en la seua majoria propietat de Joaquín Ballester, la qual cosa implicava que amb la seua venda s'havia enriquit. L'acusació feta pels blasquistes feia dubtar sobre les activitats altruistes de Joaquín Ballester. La seua etapa al front de l'alcaldia de Gandia també va ser criticada, denunciant la seua actitud de favoritisme cap a determinades persones i algunes actuacions no molt clares relacionades amb diferents obres realitzades a la ciutat. En definitiva, l'escrit es preguntava: "*Hasta cuándo va a durar ese empeño de querer fabricar un mito de la persona del Sr. Ballester? ¿Es que quieren ponerlo en un Altar?*".⁶⁷ Des de la dreta catòlica es va desmentir que Joaquín Ballester tinguera terrenys a Fontilles, remarcant el que la seua "*empresa generosa de la fundación del Sanatorio de Sant Francisco de Borja*" no perseguia cap interès particular. Per això, s'apel·lava al ciutadà, que sabia que votant a Joaquín Ballester s'honorava a ell mateixa.⁶⁸

A Gandia, l'enfrontament entre DRV i PURA va donar pas a un clima de violència, que es podia generalitzar a tota la província. De tal forma que el Governador Civil de València indicava "*...Derecha Regional Valenciana, Renovación Española, católicos todos y reaccionarios, arrecian campaña términos intolerables pueblos, principalmente partidos judiciales de Albaida, Onteniente, Enguera, Gandía...*".⁶⁹ Aquest ambient electoral va continuar durant la jornada del dia 19 de novembre. En moltes poblacions es produïren incidents, els quals entrebancaren el desenvolupament normal de la votació. En comarques com la Safor o la Vall d'Albaida les coaccions i la violència tingueren una important incidència.⁷⁰ El candidat Joaquín Ballester i Andrés Escrivá, en qualitat d'apoderat del també candidat José Mª Costa, presentaren denúncies per les irregularitats que es produïren a Gandia. Després d'unes accidentades eleccions, Joaquín Ballester no va obtenir els vots necessaris per a gaudir de l'acta de diputat.

El resultat final va donar el triomf al centre-dreta i la CEDA es va configurar com el major partit minoritari del congrés dels diputats. No va entrar a formar part del govern però, fins a octubre de 1934. Aquesta participació dels catòlics en el govern del radical Alejandro Lerroux va provocar el moviment revolucionari d'octubre. L'accés de la dreta catòlica era considerada per l'esquerra com un primer pas cap al feixisme i, per tant, calia reaccionar front aquesta situació. El Govern va reprimir molt durament el moviment obrer i els partits d'esquerra. Mesos després, en maig de 1935, Luis Lucia veia recompensada la seua important tasca desenvolupada al País Valencià, amb el nomenament com a Ministre de Comunicacions. En aquest moment, els ministres de la CEDA, cinc en aquest govern, estaven al front d'importants carteres ministerials.

Les relacions entre membres de la dreta catòlica saforenca amb els de la Marina Alta eren bones, ho demostra el fet que en gener de 1935, durant una campanya d'acció política i social per part del comitè provincial de la DRA d'Alacant, es va organitzar un acte polític a Pego, al que no faltaren "co-

67. Aquest article va aparèixer al setmanari blasquista *El Momento*, 13-11-1933. (A partir d'ara EM).

68. AHCG. Fons Sáenz de Juano DE 13 19/22. Pamflets polítics.

69. A r x i u Històric.Nacional.Governació. Lligall 31 A, Expedient núm. 8.

70. Els incidents produïts a Gandia en les eleccions de novembre de 1933 han estat analitzats a CALZADO, Antonio, SEVILLA, Lluís: *La II República...* Per a un estudi d'aquestes eleccions a la comarca de la Vall d'Albaida vegeu CALZADO, Antonio, "*Para vergüenza de la República: La violencia electoral durante la II República: Les elecciones legislativas de noviembre de 1933*", p. 137-154 en Actes del 1er. Congrés d'Estudis de la Vall d'Albaida. Diputació de València, València, 1997.

71. El Dia d'Alacant, 16-1-1935 citat en BALLESTER, Teresa: *La Segona República...* p. 150.

*misiones de todos los pueblos del distrito de Gandía*⁷¹ Durant aquest any, els contactes dels catòlics gandians amb destacats membres de la DRV foren habituals. En març, *Revista de Gandía* faria al·lusió a unes conferències de Luis García Guijarro, Francisco Bosch i el propi Joaquín Ballester al teatre del Centre d'Obreres Catòliques. També a principis de març, acompanyant als Ministres d'Indústria i Comerç, A. Orozco, i d'Agricultura, Manuel Jiménez, dirigents de la DRV, com Luis Lucia, Luis García Guijarro, Francisco Bosch estigueren a la ciutat, junt a membres destacats del PURA. Per tal d'entendre aquesta visita conjunta de polítics de la dreta catòlica i blasquistes, hem de considerar que en aquests moments en el govern espanyol cohabitaven radicals i cedistes. Aquesta visita va ser aprofitada per la DRV local i per mediació de Joaquín Ballester es va lliurar una nota, en la qual es reflectien una sèrie de reivindicacions com eren la construcció d'una carretera d'Oliva al port de Gandia, la reversió a l'Estat d'aquest port o la dotació oficial del Centre d'Higiene de Gandia. Al novembre, una comissió de membres de la DRV, integrada entre altres pel regidor Andrés Escrivá, va anar a Madrid i es va reunir amb el Ministre Luis Lucia amb la finalitat de parlar de la possible reversió a l'Estat del port i de la realització d'unes obres de millora en les seues instal·lacions.

Si a Madrid, radicals i cedistes eren socis de govern, a Gandia, les relacions entre blasquistes i catòlics no eren bones. Al juliol de 1935, la premsa blasquista gandiana publicava un article en què es feia referència "*al señor del gabán hasta los pies*", en clara al·lusió a Joaquín Ballester. Els blasquistes parlaven de les eleccions de novembre de 1933, en les quals Joaquín Ballester no havia assolit l'acta de diputat i entre altres consideracions deien que la mobilització per part de la dreta catòlica de les associacions religioses, que " *fueron lanzadas a todo vapor por sus dirigentes, para ganar las elecciones a favor del partido que en Gandía dirige el señor del Gabán hasta los pies* " no va donar els seus fruits. Aquest atac directe a Ballester i al catolicisme polític va tenir la seua culminació en un comentari irònic sobre la seua etapa d'alcalde, que deia el següent: "*Al menos viniera otra vez aquella feliz dictadura para que pudiera ser un rato alcalde el señor del Gabán hasta los pies, aunque se repitiera lo de la Guardia Civil*"⁷² Els atacs a Joaquín Ballester continuarien durant 1935 i al novembre, en un article titulat "*Los 43 puntos de don Joaquín Ballester*", els blasquistes feien menció a un escrit que la Comissió Permanent de l'Ajuntament de Gandia va donar a conèixer per tal de fer públiques les gestions i actuacions que s'havien fet sota el mandat de Joaquín Ballester. En definitiva, es pretenia restar importància al període en que els catòlics estigueren al front del govern municipal, vulgaritzant la tasca política de Joaquín Ballester, que per a culminar "*tan colosal obra... fue a Madrid con su famoso bombín y la cesta de la comida bajo el brazo, a representar a Gandía en la célebre cabalgata de la Dictadura...*"⁷³

72. EM, 15-7-1935.

73. EM, 18-11-1935.

A les darreries de 1935, el govern de coalició de radicals i cedistes va entrar en crisi i el president de la República, Niceto Alcalá Zamora, va encarregar al centrista Portela Valladares la formació de un govern amb la finalitat de dissoldre les Corts i convocar eleccions, la data de les quals es va fixar per al dia 16 de febrer. Els escàndols financers del straperlo i de Nombela-Tayá, en el que estaven implicats polítics del Partit Radical i del PURA, així com l'actuació del líder de la CEDA, José Mª Gil Robles, dirigida a obtenir el poder, donaren pas a aquesta convocatòria de noves eleccions.

Davant la celebració d'eleccions, la dreta es va organitzar pensant en escometre amb garanties aquest nou repte. A l'àmbit estatal, la CEDA va arribar a un acord amb Renovació Espanyola i el Partit Tradicionalista. A València, la DRV també va formar una llista conjunta amb aquestes dos forces polítiques i a més a més va tenir el recolzament del Partit Agrari i del Partit Republicà Lliberal Demòcrata.

Una aliança entre partits republicans d'esquerra i partits obrers, la qual va ser coneguda amb el nom de Front Popular (FP), es va configurar amb el desig de tornar a la política de reformes que s'havia iniciat durant el primer bienni republicà. El seu programa electoral plantejava entre altres coses, una amnistia per als presos d'octubre de 1934, la reforma del Tribunal de Garanties, el desenvolupament dels principis autonòmics continguts en la Constitució o continuar amb les reformes socials, polítiques i econòmiques desenvolupades durant el primer bienni.

El PURA, l'altre gran partit valencià, va intentar formar part del FP, però la seua col·laboració amb Alejandro Lerroux i la dreta catòlica a Madrid, va fer impossible qualsevol enteniment. La progressiva lliscada cap a la dreta durant la Segona República i les escissions produïdes al si del partit culminaren en un fracàs electoral, la qual cosa implicava que el centre polític valencià havia entrat en un procés de desintegració.

La DRV va donar mostres de la seua consolidació a la Safor, reunint a Gandia el dia 19 de gener de 1936 unes 3000 persones en un acte electoral, en el que van participar Martín Domínguez, Manuel Attard, Francisco Bosch i el regidor catòlic de l'Ajuntament de Gandia Andrés Escrivá. La DRV va dur endavant una activa campanya electoral, mitjançant mítings, propaganda política i manifestos. Davant les disposicions governatives que prohibien les retransmissions radiofòniques dels mítings, la DRV, gràcies als seus importants recursos econòmics, va utilitzar les retransmissions telefòniques per tal de donar a conèixer el seu programa electoral, de tal forma, que el dia 15 de febrer mitjançant aquest sistema el discurs de Gil Robles va estar seguit en més de 400 ciutats, entre elles Alacant, Castelló, Gandia, València o Xàtiva.⁷⁴

74. Vegeu ARRUE, Vicent: "L'ambient electoral durant les eleccions de febrer de 1936", Arguments, núm. 1 (1974), p. 172.

Joaquín Ballester tornava a ser candidat de la DRV per la circumscripció de la província de València i això implicava, per tant, que continuava sent un referent en el marc de la dreta catòlica valenciana. Aquesta qüestió no podia passar desapercebuda entre la premsa republicana, que es va prodigar en atacs i crítiques cap a la dreta catòlica i el seu màxim dirigent a la comarca durant la Segona República. Al gener, el setmanari republicà *Germinal* indicava el següent: “*El cacique es de derechas. Lo mismo el cura, el acaparador, el usurero, es decir: Ballester, su saco, el bombín y su gabán*”.

A Gandia, el FP va superar per un marge molt ajustat de vots a la DRV, que va guanyar al conjunt del districte. Al País Valencià i a l'Estat espanyol la victòria va ser també per al Front Popular. A la ciutat ducal, on els jesuïtes havien tingut una important influència en la societat, fins a la dissolució de la Companyia de Jesús, i on el catolicisme polític havia intentat escampar la seua ideologia, aquest triomf electoral de la aliança republicana d'esquerres es va viure amb nombroses expressions d'alegria, causada per un desig de tornar a recuperar l'esperança republicana d'abril de 1931. No ens ha d'estranyar, per tant, que en aquest ambient d'eufòria, el titular del setmanari *Germinal* el dia 21 de febrer fóra el següent: “*¡Viva Gandia Republicana! En la ciudad de los Borjias, cuna del jesuitismo y del caciquismo sin entrañas, triunfa el Frente de Izquierdas. Gandia ganada para las democracias. ¡VIVA EL FRENTE POPULAR!*”. Joaquín Ballester tornava a quedar-se sense el seu escó de diputat.⁷⁵

75. Per a un anàlisi de les eleccions de febrer de 1936 a Gandia i de la seua evolució política fins a juliol vegeu CALZADO, Antonio, SEVILLA, Lluís: “*L'esperança republicana truncada: Gandia entre febrer i juliol de 1936*” en *Espai Obert*, núm. 5 (1998), p. 51-58.

76. Per als esdeveniments d'Alzira vegeu ROVIRA, Pilar: *Mobilització social, canvi polític i revolució: Associacionisme, Segona República i Guerra Civil. Alzira, 1900-1939*, Germania, Alzira, 1996, p. 248. El cas de Carcaixent es pot consultar a SIGALAT, Mª José, RAMÍREZ, Jaime: “*Guerra civil y revolución en Carcaixent (1936-1937). Estudio de las instituciones políticas y de la represión*”, *Al-Gezira*, núm. 8 (1994), p. 359 i 380. Els incidents de Cullera han estat estudiats a TORRES, Ricard Camil: *Cullera en guerra. Un poble valencià a la reraguarda*, Ajuntament de Cullera, Cullera, 1991, p. 81.

77. Les referències a la Caixa d'Estalvis de Gandia han estat consultades a ROCHE, Javier: *Una aproximació...*

78. GARRIDO, Samuel: *El catolicisme catòlic...* p.38

Després del triomf del FP, la normalitat que havia caracteritzat a Gandia es va veure alterada el dia primer de maig. Aquest dia les associacions obreres celebraren una manifestació i presentaren una sèrie de reivindicacions relacionades amb la millora de les condicions de vida de la classe obrera. Al passar per la seu de la DRV es produïren uns incidents que culminarien amb l'assalt del local i que van fer necessària la presència de les forces d'ordre públic davant la importància dels succeïts. Altres localitats del País Valencià com Alzira, Carcaixent o Cullera, durant el mes de maig, també es veren afectades pel saqueig i crema d'esglésies. Aquests esdeveniments de Gandia s'han de situar dins del context general de l'Estat espanyol, però no són conseqüència de l'ambient anticlerical existent, sinó d'un malestar que anava creixent envers la dreta catòlica; per tant, tenien un caràcter polític.⁷⁶ Per aquestes dates, Joaquín Ballester anunciava la seua absència de la Junta de Govern de la Caixa d'Estalvis de Gandia. Tal vegada, pensava abandonar la ciutat durant un temps; per això va restar al front de la institució un altre catòlic destacat, el metge José Darás. Posteriorment, la Comissió Gestora de l'Ajuntament va interviure la Caixa d'Estalvis i no serà fins al final de la guerra civil, quan els catòlics tornen a controlar l'entitat, mitjançant el seu màxim dirigent, Joaquín Ballester.⁷⁷

La insurrecció contra la República de juliol de 1936, segons Samuel Garrido, va estar acceptada com a necessària per Joaquín Ballester, així com la

dictadura sorgida després de la finalització de la guerra civil.⁷⁸ Joaquín Ballester va actuar com molts dirigents de la DRV, els quals conspiraren contra la República i col·laboraren en la preparació de l'alçament contra el poder legítimament constituït. Dins de la DRV, una minoria dels seus dirigents, entre ells Luis Lucia, va acatar l'ordre establert i considerava la via parlamentària com l'única forma possible d'assolir el poder polític; mentre que “*la mayor parte de la dirección de la D.R.V., que habiendo aceptado a regañadientes el advenimiento de la República, fue decantándose progresivamente a posturas tácticas anti-republicanas, sobre todo a partir de febrero de 1936 y su no lograda mayoría parlamentaria*”. Per tant, el catolicisme polític havia passat de l'accidentalitat de les formes de govern i, en conseqüència de la acceptació de la República, a la conspiració contra la legalitat vigent. A la Safor, membres de la DRV estaven organitzats per a col·laborar en l'alçament i, al mateix temps, també s'havien mobilitzat els falangistes.⁷⁹

En definitiva, com s'ha pogut observar, Joaquín Ballester va desenvolupar, durant la seua dilatada vida, una intensa activitat com a propagandista catòlic i aquesta actuació li va permetre assolir un prestigi dins del conjunt del catolicisme polític valencià. Des d'aquest punt de vista, no ens ha d'estranyar el que fóra considerat el patriarca de la dreta catòlica saforenca i que participara a la Marina Alta en activitats relacionades amb l'ideari del catolicisme polític i social. Per als republicans, Joaquín Ballester havia estat mitificat en excés, sobretot en allò que feia referència a les seues activitats altruistes i, com a representat de la “*derecha cavernícola y reaccionaria*”, se li havia de combatre políticament.

79. Per a les dues tendències dins de la DRV front a la legalitat republicana vegeu VALLS, Rafael: *La Derecha Regional Valencia...* p. 233. L'actuació de membres de la dreta catòlica i dels falangistes davant la insurrecció al districte de Gandia es pot veure a CALZADO, Antonio, SEVILLA, Lluís: “*La esperanza republicana...* p. 57-58. La participació de la dreta catòlica en la preparació del esdeveniments de juliol de 1936 a València ha estat estudiada a MAINAR, Eladi: *L'alçament militar de juliol de 1936 a València*, La Xara, Benifairó de la Vall d'igna, 1996.